

ÖZGÜRLÜK

Özgürlük adını hak eden tek özgürlük biçimi, diğer insanları kendi doğrularından yoksun bırakmadan ya da onları gerçekleştirmeye çalışmalarını engellemeden, kendi doğrumuzu kendi bildiğimiz yoldan gerçekleştirmektir.

John Stuart Mill

Özgürlük Nedir?

ÖZGÜRLÜK, BİR KİŞİNİN DİĞER İNSANLARIN MÜDAHALESİ olmadan kendi hareket biçimini seçebilme imkânına sahip olmasıdır. Eylemleri diğer kişilerin özgürlüklerine müdahale etmediği sürece, insanlar kendi hayatlarını nasıl yaşacaklarına karar verebilmelidirler. Serbestlik kelimesi de özgürlük için kullanılan bir diğer kelimedir (ya da onun eşanlamlısıdır). Özgürlüğü korumak, devletin önde gelen görevlerinden biridir.

Bugün, özgürlüğün sahip olduğu ahlâkî değer modern dünyanın başlıca özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir; fakat durum her zaman için böyle değildi. İnsanlık tari-

hinin çoğu boyunca, devletin görevinin erdemi, doğru hayatı ve doğru bir toplumu desteklemek olduğu düşünülmüştür. İnsanlardan toplum tarafından kararlaştırılan ortak bir doğru için çalışmaları ve kendi çıkarları ile isteklerini daha yüce bir doğruya tâbi kılmaları beklenmiştir. Başlangıçta özgürlükler ya da serbestlikler, baronlar ya da loncalar gibi birtakım gruplara ya da bireylere verilen belirli haklar veya yetkilerden oluşuyordu. Genel bir özgürlük hakkı bulunmuyordu. Özgürlüğün tüm insanlara ilişkin genel bir koşul olduğu düşüncesi 18. Yüzyıl'da meydana gelen gelişmelerden biriydi ve Hobbes ve Locke ile bağlantılıydı. Locke'un ifadesine göre, "Kanunların amacı özgürlüğü ortadan kaldırmak ya da kısıtlamak değil, onu korumak ve genişletmektir." Devletin amacı bireylerin özgürlüğünü korumaktı. Böylece bu düşünce 19. Yüzyıl'ın ana konularından biri hâline geldi, önde gelen politik bir değer olarak yükseldi. Ancak, 20. Yüzyıl'da iki kaynaktan gelen bir tehdide maruz kaldı. Bu kaynakların biri, özgürlüğün, komünizm ya da ırksal açıdan saf bir devlet gibi daha yüksek bir amaca tâbi kılınması gereken daha az önemli bir değer olduğunu ileri süren kişilerdi. Diğer de, devletin insanların yaşamlarına daha geniş bir şekilde müdahale etmesini meşru kılmak için, özgürlük kavramının içeriğini değiştirmeye çalışan sosyalistler gibi kişilerdi.

Kendi Hayatını Yaşama Hakkı

Özgürlük çoğunlukla hakların diliyle ifade edilir. Nerede yaşayacağıma, nerede çalışacağıma, ya da hayatımı kiminle birlikte geçireceğime karar verme hakkı benimdir. Diğer kişilerin haklarına saygılı olduğum sürece, dilediğim şeyi yapmamı kimse zorla engelleyemez ya da durduramaz. Bu durum, Locke'un doğal

haklar geleneğinden kaynaklanır. Serbestlik, kişinin hakları dahilinde hareket etmesi demektir. Oysa, diğer kişilerin haklarına tecavüz etmek özgürlük demek değildir. Böyle bir durum özgürlüğün ya da “yetkilerin” kötüye kullanılması anlamına gelir.

Özgürlük, sınırlı devlet ve serbest piyasa ile birdir. Devletin görevi herkesin özgürlüğünü sağlayan kuralları ya da yapıyı temin etmek ve insanların özgürlüklerini diğer kişilerin ihlâlinden korumaktır. Serbest piyasa ekonomik özgürlük ya da seçim özgürlüğü ile ilişkilidir – yani tüketicinin satın alma özgürlüğü, tüccarın kendi mallarının ve hizmetlerinin fiyatını belirleme özgürlüğü (ve tüketicinin bu fiyatı ödemeyi kabul ya da reddetme özgürlüğü), işçinin kendi işini ya da mesleğini seçme özgürlüğü, üreticinin istediği şeyleri üretme ve istihdam edeceği kişileri seçme özgürlüğü. Bu özgürlükler de ancak kapitalist toplumda mevcut olabilirler.

Kendi Çıkarlarının Neler Olduğuna En İyi Birey Karar Verir

Kendi isteklerinin, tercihlerinin, arzularının, hayattaki amaçlarının ve dolayısıyla çıkarlarının neler olduğunun bilgisine ancak kişinin kendisi sahiptir. Bu, insanın özgür iradeye sahip olduğu ve tercihlerinin sadece içinde bulunduğu koşullar ya da toplumsal geçmişi tarafından belirlenmediği anlamına gelir. Kişiler muhakemelerini ve ahlâk anlayışlarını kendileri için doğru olan tercihleri yapmakta kullanabilirler. İsteklerinin ve tercihlerinin neler olduğunu sadece bireyin kendisi bilebilir. Diğer insanların başkaları için nelerin doğru ya da uygun olduğuna dair kendi fikirleri olabilir, fakat bunların hiçbirisi söz konusu kişi ile aynı derecede bilgiye sahip olamaz. Özgürlük paternalizmin, yani ki-

şilerin kendi hayatını etkileyen kararları almada diğer insanların daha iyi konumda olduklarının reddi anlamına gelir.

Özgürlük Herkesin Çıkarlarını Destekler

Özgürlük ve düzen ya da diğer kişilerin ortak iyiliği veya çıkarları arasında hiçbir çatışma bulunmaz. Özgürlük herkesin uzun süreli çıkarları lehine işler. Faydacılar özgürlüğün büyük destekçileri arasında yer alırlar, zira özgürlük çıkarları en üst düzeye çıkarır. Jeremy Bentham'ın tarif ettiği gibi, özgür toplumun varacağı nokta, “en fazla sayıda kişinin en yüksek derecede mutluluğudur.”

Adam Smith “görünmez el” fikrini ortaya atmıştır. Bu kimi zaman “kendiliğinden doğan düzen” olarak da tarif edilir. Kendi hâline bırakılan her birey, “sanki görünmez bir el tarafından, kendi amaçlarının parçası olmayan bir hedefi desteklemeye yönlendirilmektedir.” Kendi çıkarlarını takip etmeleri için serbest bırakılan bireyler, hem karşılıklı çıkarları için hem de bir bütün olarak toplum için, diğer kişilerle işbirliği yapmaya yönelecek ve kamu yararını teşvik edeceklerdir. Bir kişinin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için, diğer insanların ihtiyaçlarını da karşılaması gerekmektedir. *Milletlerin Zenginliği*'nde (*The Wealth of Nations*) Adam Smith'in de ileri sürdüğü gibi, “Akşam yemeğinde sofrada bulmayı umduğumuz şeyi, kasabın, bira yapıcısının veya fırıncının iyiliği sayesinde değil, onların kişisel çıkarlarına olan ilgileri sayesinde elde ederiz.” Toplumun elde ettiği pek çok yarar, diğer insanların faaliyetlerinin amaçlanmamış sonuçlarından kaynaklanır. Adam Ferguson'ın sözleriyle, bunlar “insan tasarımının değil, insan faaliyetlerinin sonucudurlar.”

Özgürlük Bilgi Artışına Yol Açar

John Stuart Mill hoşgörüyü, yani bizim onaylamadığımız şekilde de olsa, diğer insanların düşünmelerine, konuşmalarına ve faaliyette bulunmalarına izin verme arzusunu savunmuştur. Gerçekte diğer insanlar da haklı olabilirler, diğer insanların görüş ve anlayışlarını kavramaya çalışarak kendimizinkileri de geliştirebiliriz ya da karşımızdaki kişiyi ve diğer kişileri düşüncelerinin yanlış olduğuna ikna ederek onların fikirlerini değiştirebiliriz. “Dediklerinizden tiksiniyorum, ama onları söyleme hakkınızı ölümüne savunacağım,” ifadesi Fransız filozof Voltaire’e aittir. Özgür bir toplumda düşüncelerdeki ve inançlardaki çeşitlilik, fikirlerin rekabeti vasıtasıyla ifade edilir ve sınanır. Gerçek, yanlış olanı defeder. Avusturyalı filozof Friedrich Hayek, özgür toplumun sonuçlarından birinin de bilginin artması olduğunu ifade etmiştir. Bu bilginin tek bir yerde ya da kurumda toplanması mümkün değildir; o, tüm bireylerin zihinlerine geniş bir şekilde dağılmış hâldedir. Özgürlük, önceden görülemeyen ve tahmin edilemeyen şeylerin varolmasına imkân verir. Merkezi planlama ve bireyleri belirli nihaî amaçlara uymaya zorlamak, yeni fikirlerin ortaya çıkmasını ve denemelerin yapılmasını engeller.

Pozitif ‘Özgürlük’ Özgürlük Anlamına Gelmez

Bununla birlikte, bazı kişiler özgürlük terimini çok daha farklı bir anlamda kullanırlar. “Herhangi biri benim bir şeyler yapmamı engelliyor mu?” şeklindeki geleneksel anlamda değil, eylemde bulunma ya da kendi arzularını gerçekleştirme anlamında kullanırlar. Bu durum daha yüksek konumdaki benlik ile daha aşağı konumdaki benlik arasında, görünen çıkarlardan

daha gerçek olan bir farklılık tespit eder. Bu farklılık Marx'ın “yanlış bilinç” kavramının kaynağını oluşturur. Buna göre, insanlar doğru ya da gerçek çıkarlarının neler olduğunu bilmezler. Oysa bu çıkar kapitalizmin ortadan kalkmasıdır. Sadece Marksistler ve Komünist Parti bunların neler olduğunu gerçekten anlamayı başarırlar ve bu nedenle de kapitalizmi ortadan kaldırmak için gücü ellerinde tutmalıdırlar. Bu durum söz konusu düşünceye ait bir soruna dikkati çeker: İnsanların çıkarlarının en iyi neler olduğunu onlara sormak yerine bunun bildiklerini iddia eden yöneticiler, bu durumu kötüye kullanırlar. Jean Jacques Rousseau özgürlük terimini genel iradeye ya da kamu yararına itaat etme anlamında kullanmıştır. Dolayısıyla her muhalifin “özgür olmaya zorlanması” gerekmektedir. Bu yaygın özgürlük anlayışının saçma olduğuna şüphe yoktur.

“İki Özgürlük Kavramı” (“Two Concepts of Liberty”) adlı ünlü makalesinde Oxfordlu filozof Isaiah Berlin ilk kavramı “negatif özgürlük”, ikincisini de “pozitif özgürlük” olarak nitelendirmiştir. Berlin negatif özgürlüğü “kişinin diğerleri tarafından engellenmeden hareket edebildiği alan” olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde, özgürlük, engellenmemiş eylemlerin yer aldığı bir alan anlamına gelmektedir. Hayek de bunu “zorlamanın olmaması” biçiminde tanımlamıştır. Berlin pozitif özgürlüğü de “insanın kendi kendisinin efendisi olması” biçiminde tanımlamaktadır. Berlin bu ikinci kavramın hiçbir biçimde özgürlük anlamına gelmediğini, “kudret” demek olduğunu ileri sürmüştür. Özgürlüğün reddedilmesi bir eylemin engellenmesi amacını taşır. Özgürlük kelimesi de gücün olmaması anlamında kullanılan bir diğer yanlış kelimedir. Bu ikisi arasındaki fark, bir kitabı devlet yasakladığı için satın ala-

mamak ile, kitapçada tükendiği için satın alamamak arasındaki fark gibidir. Bunların ilki özgürlüğün reddedilmesi anlamına gelir, ikincisi ise böyle değildir.

Pozitif özgürlük aynı zamanda kişinin kendisini belirli bir amaca doğru yönlendirmesi gereğini de ifade eder. Bu şekilde birey kendisi için varolmaz; sınıflar, uluslar ve ırklar gibi kolektif toplulukların amaçlarını karşılamak için varolur. Böyle bir durumda kendi amaçlarımız ve hedeflerimiz yerine, başkaları tarafından seçilmiş birtakım yüksek hedefler için varoluruz. Margaret Thatcher bu düşünceyi reddetmiştir: “Seçim yapabilmek ahlâkın esasını oluşturur. Seçim yapılamayan bir yerde ahlâk olmaz, iyi ve kötü olmaz. İyi ve kötünün ancak insanların seçim yapabilme özgürlüğü olduğunda bir anlamı vardır.”

Zarar İlkesi

Kanunlar doğaları itibariye bireylerin özgürlüklerini kullanmalarını kısıtlarlar. Bunu da, belirli yollardan davrandıklarında insanları cezalandırmakla tehdit ederek yaparlar. İnsanlardan kanunlara uymaları ve itaat etmeleri beklenir. Kanunların özgürlükleri engellemek için kullanılmaları hangi durumda uygundur? *Hürriyet Üstüne (On Liberty)* adlı kitabında John Stuart Mill bunun klasik formülünü vermektedir: “zarar ilkesi”.

“Belirli bir sayıdaki insanın özgürlüğüne müdahale edilirken, insanların bireysel ya da kolektif olarak teminat altına alınmasının tek hedefi ... onları korumaktır. Uygur bir topluluğun herhangi bir üyesine karşı onun iradesine rağmen meşru şekilde güç kullanılmasının tek amacı, diğer kişilerin zarar görmesini engellemektir. İster fiziksel ister ahlâki olsun, söz konusu kişinin kendi iyiliği yeterli bir güvence değildir.”

Diğer bir deyişle, insanların istedikleri şekilde faaliyette bulunmaları ancak eylemleri diğer kişi ya da kişilere zarar verdiğinde kanun tarafından engellenmelidir. Şüphesiz, arkadaşlar ve aile, hatta yabancılar bile kişiyi farklı bir şekilde davranmaya ikna etmeye çalışabilir. Onun başka bir yerde yaşamaya, başka biriyle evlenmeye, başka bir yerde çalışmaya ikna edebilirler; fakat bu tür alanlar kanunun dahilinde değildir.

Özgürlük için Yapılması Gerekenler

Özgürlük, diğer insanların aynı derecedeki özgürlüklerine saygılı olmak kaydıyla, hayatımızın her alanına ilişkin seçimler yapabilme hakkı demektir. Bu nedenle, tüm özgürlüklerin bir listesini yapmak mümkün değildir. Ancak, belirli bir ilgiyi hak eden özgürlükler de bulunmaktadır.

Vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü. Farklı ve çeşitli düşüncelere karşı hoşgörülü davranılmalıdır. Medyanın istediği şeyleri yayınlamasına izin verilmelidir. Her türden dinin gereklerinin yerine getirilmesine izin verilmelidir. Tüm bireylerin ceza görmeden düşüncelerini açıklayabilmelerine izin verilmelidir. İnsanların diğer kişilerin fikirlerini eleştirmeye hakları vardır, fakat onların bu düşüncelerini açıklamalarını engelleme hakları olmamalıdır. Gerçek, düşüncelerin ve inançların rekabeti sayesinde ortaya çıkar.

Sözleşme yapma özgürlüğü. İnsanlar diledikleri kişilerle ticaret yapabilmelidirler. Her insanın dilediği kişi ile birlikte anlaştıkları herhangi bir fiyattan alışveriş yapma özgürlüğü olmalıdır. Bu durum, aynı zamanda işçi ve işverenin kendi işbirliklerinin koşulları üzerinde anlaşma özgürlüklerinin de olması demektir. Devlet, bu anlaşmaların gerçek anlamıyla

gönüllü olarak yapılmasını ve zor kullanılmamasını ya da hile yapılmamasını sağlama rolünü üstlenir. Devlet aynı zamanda sözleşme koşullarının yerine getirilmesini sağlamak amacıyla da varolur; bunu, sözleşmelere ilişkin sorunların sükûnet içinde çözülmesi için tartışmaların yapılabileceği mahkemeleri temin ederek yapar.

Birliktelik kurma özgürlüğü. Diğer insanların özgürlüklerine karşı entrikaya girişmedikleri müddetçe, insanlar istedikleri kişilerle istedikleri amaçları gerçekleştirmek için birliktelik kurabilmeli ya da işbirliği yapabilmelidirler. Karşılıklı rızanın olması koşuluyla, insanlar seçtikleri kişilerle evlenebilme ya da samimi ilişkiler kurabilme özgürlüğüne sahip olmalıdırlar. İster politik parti ve çıkar grupları kurarak politik açıdan, ister iş grupları ya da sendikalar kurarak ekonomik açıdan, ister pul koleksiyonculuğu yaparak ya da folk dansları topluluğu kurarak toplumsal açıdan olsun, insanlar ortak çıkarlarını paylaşan kişilerle bir araya gelebilmelidirler.

Özgürlük tüm değerler arasında en kıymetli olanıdır, zira tüm değerlerin temelini oluşturur. Bunlara anlam katar. Hayatlarımızı kendi seçtiğimiz biçimde yaşamamızı sağlar. Fakat aynı zamanda diğer insanların hayatlarına müdahale edilmesinin engellenmesini de gerektirir. Ancak, hiçbir birey, toplum ve özellikle de devlet, bunu kolayca gerçekleştiremez.

Okuma

Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1969.

Freidrich Hayek, *The Constitution of Liberty*, Londra, Routledge, 1960, 1. ve 5. bölümler arası.

Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, Londra, University of Chicago Press,

1962, 1. bölüm.

John Stuart Mill, *On Liberty*, Londra, Penguin, 1971 (1859).

Adam Smith, *The Wealth of Nations*, Indianapolis, Liberty Press, 1981 (1776).

Düşünmek için Sorular

1. Özgürlük neden önemlidir?
2. Kanunlar insanların kimin için çalışacağına, ne kadara çalışacağına ve kaç saat çalışacağına ilişkin düzenlemeler yaparak bunları zorla kabul ettirmeli midir?
3. Uyuşturucu maddeler yasal hâle getirilmeli midir?